

Andrius Gudauskas
Vilniaus universitetas
Žurnalistikos ir audiovizualinių medijų katedros
docentas, daktaras
Tel. (8-5) 219 3037
El. paštas andrius.gudauskas@kf.vu.lt

INTERAKTYVI EDUKACINĖ PROGRAMA „ĮVAIZDIS: ILIUZIJA AR TIKRA“

Edukacijos **tiksmai** – padėti moksleiviams suvokti, kad kiekvienas iš jų šiandien gali fiksuoti realųjį gyvenimą ne tik aprašydamas ar piešdamas savo kasdienybę, bet ir filmuodamas; formuoti suvokimą, kad pasitelkę filmavimą ir filmuotą medžiagą galime vystyti efektyvią ir produktyvią tarpusavio komunikaciją; pakeisti nuomonę, kad tik audiovizualinės raiškos specialistai (režisieriai, žurnalistai, menininkai) gali komunikuoti efektyviai pasitelkę vaizdinę medžiagą. Paskaitoje glaustai supažindinama su medijų raida nuo antikos iki šiandienos. Akcentuojama, kad šiuolaikinės medijos visų pirma skirtos ne tik pasyviai komunikacijai, kai žiūrimas filmas, ar skaitomi žiniasklaidos pranešimai, ar naršoma internete, bet pasitelkus medijas galima fiksuoti ir įamžinti savo gyvenimo patirtis. Įamžinta nufilmuota patirtis ar išsakyta mintis vaizdo kalba ir parodyta kitam žmogui daugeliu atvejų yra kurs kas iškalbesnė nei būtų užrašyta vien žodžiais. Tai patvirtina ir daugelis mokslinių tyrimų. Pasyvią medijų vartotojo laikyseną keičiant į aktyvią medijų kūrėjo veiklą apskritai stiprėja pasitikėjimas savimi, vertinant visą žiniasklaidos raišką.

Vis dėlto svarbiausioji užsiėmimo dalis yra praktinė. Pageidautina, kad moksleiviai užsiėmimo metu turėtų savo išmanųjį įrenginį (mobilųjį telefoną). Moksleiviai atliks tris **praktines užduotis**:

1) fotografijos vaizdo interpretavimas. Parenkama aptarti nuotrauka, kurioje matoma kuo didesnė veiksmų ir veikėjų įvairovė, pavyzdžiui, miesto aikštė su įvairiomis veiklomis ir įvairių socialinių sluoksnių žmonėmis (nuo elgetų, gatvės muzikantų iki solidžių ponų, pietaujančių gatvės restorane ir pan.). Kiekvienas moksleivis popieriaus lape užrašo (būtinai turi užrašyti, kad vėliau nebūtų pakeistos mintys), ką mato arba kaip supranta pateiktą vaizdą. Paprastai atsakymai būna labai skirtingi, nes kiekvienas, remdamasis savo asmenine patirtimi, matomą vaizdą analizuoja savaip. Vizualus tekstas (nuotrauka) yra polisemiškas (daugiaprasmis). Tai patvirtino medijų tyrinėtojai dar XX a. septintajame ir aštuntajame dešimtmetyje. Antai medijų semiotikai, pasauliniu mastu analizavę žiūrovų auditorijas, stebėjusias vieną ir tą patį audiovizualinį pasakojimą, nustatė, kad žiūrovai pateikdavo labai daug skirtingų interpretacijų, o kai kada net priešingų. Visa tai nereiškia, kad vieni

suprato teisingai, o kiti klaidingai. Mokslininkai konstatavo, kad paprasčiausiai skirtingų socialinių sluoksnių, skirtingų kultūrų ar skirtingo išsilavinimo žmonės vieną ir tą patį dalyką suprato kitaip. Tad bus visiškai natūralu, jei edukacijos metu grupėje moksleiviai pateiks pačių įvairiausių interpretacijų.

2) grupinis filmuoto vaizdo kūrinio (filmuko), skirto tikslinei amžiaus grupei, kūrimas. Grupelės po 2–4 moksleivius gauna užduotį sukurti iki 2 min. pasakojimą – kvietimą į renginį, kuris skirtas konkrečiam amžiaus žmonėms (pvz., 5 metų, 10 metų, 16 metų ir t. t.). Kiekviena grupelė savarankiškai kuria pasakojimą skirtingo amžiaus auditorijai, kiekviena grupelė saugo savo kūrybinę paslaptį, nes kitos grupelės, žiūrėdamos sukurtą pasakojimą, turės atspėti, kurio amžiaus auditorijai yra skirtas pasakojimas). Renginio tema sugalvojama laisvai, atsižvelgiant, kur vedama edukacija, pavyzdžiui, Povilo Višinskio bibliotekoje vyks medijų raštingumo konferencija. Pasakojime neturi būti žodžių, kitaip tariant, garsinio teksto.

3) filmuoto kūrinio siunčiamos žinios „perskaitymas“ grupėse. Viena grupelė rodo savo filmuką, o kitos mėgina atspėti, kuriai amžiaus auditorijai jis skirtas. Paprastai visiems pavyksta amžiaus grupę nustatyti tiksliai arba su nedidele paklaida.

Šios užduotys vysto gebėjimus analitiškai ir kritiškai vertinti bet kokią sukurtą vizualinį produktą. Užsiėmimo vedėjas visapusiškai remia ir palaiko moksleivių iniciatyvas praktinio užsiėmimo metu. Iš esmės neturėtų būti moksleivių, kurie negebėtų atlikti užduočių. Kiekvieno moksleivio atliktas darbas yra originalus, todėl ir vertingas. Visų svarbiausia ugdyti moksleivių gebėjimą dirbti drauge ir gebėjimą bendrauti filmuojant ir analizuojant nufilmuotą medžiagą. Sukurtas moksleivių ir nufilmuotas pasakojimas Ugdytojo vaidmuo labai svarbus, nes jis medijuoja moksleivių ryšį su realiu suaugusių žmonių pasauliu.

Edukacijos pagrindimas

Mąstant apie komunikavimo priemones, kyla klausimų: kokioje technologinėje aplinkoje gyvename; koks yra šiuolaikinis paauglio kasdieninio gyvenimo kontekstas.

Edukacija pradedama užmezgant ryšį su auditorija, klausiant: ar turite išmaniuosius telefonus, ar filmuojate, kodėl filmuojate ir pan. Šie ar panašūs klausimai apie mobiliuosius telefonus prikausto paauglių dėmesį. Paprastai per pamokas moksleiviams yra draudžiama naudotis telefonais, kad jie nesiblaškytų ir galėtų atlikti dalykines užduotis.

Edukacijos metu filmavimo kamera telefone bus naudojama kaip mokymo priemonė / instrumentas, panašiai kaip rašiklis. Šiam edukaciniam reiškiniai įvardyti suomių medijų

edukacijos ir raštingumo specialistai 2017 m. sukūrė specialų terminą *Camera Pen Approach*.¹ Idėja yra paprasta ir nauja, žinoma daugeliui audiovizualinės veiklos specialistų. Nauja čia yra tai, kad filmavimo praktinės užduotys bus pateikiamos ne būsimiesiems menininkams ar komunikacijos specialistams, o moksleiviams.

2012 m. savo tekste „Seno ir naujo sankirta medijų tyrimų erdvėje“ rašiau, kad nebereikia būti profesionaliu filmo režisieriumi ar TV dokumentalistu, nes žiūrovas, pats pasitelkęs interneto duomenų bazes, gali sukurti „filmą“ arba, kitaip tariant, realizuoti kinematografinį mąstymą naršydamas po įvairias interneto erdves. Apibendrinant galima teigti, kad kiekvienas interneto vartotojas, keliaudamas per įvairias interneto erdves, tarsi turi visas galimybes susikurti unikalią kinematografinę patirtį lyg montuotų savo gyvenimo filmą. Medijų vartotojas turi prigimtinį poreikį identifikuotis su aplinkiniais arba juos atmesti. Taigi, lankymasis vienokiame ar kitokiame interneto erdvėse apibrėžia vartotojo tapatybę, kurią galima „perskaityti“ išanalizavus vartotojo naršymo istoriją. Visoje naršymo istorijos trajektorijoje nesunkiai rasime kinematografinį chaosą ir iracionalumą: praktinė ir kasdieninė veikla bus sumišusi su laisvalaikio pramogomis ir slaptomis svajonėmis ar sprendžiamomis problemomis. Trumpai tariant, šiuolaikinis interneto vartotojas jau kuris laikas yra išsilaisvinęs nuo vienpusiškos informacijos poveikio.

Šiandien žengiamo dar vieną žingsnį į priekį interneto epochoje. Paskutinių metų filmavimo kameros išmaniuosiuose įrenginiuose, kurie šiandien prieinami daugeliui žmonių, yra tokio pat aukšto techninio lygio, kaip anksčiau būdavo tik profesionalams skirti įrenginiai.² Paradoksalu, bet šiandien tiek profesionalas, tiek paprastas vartotojas gali disponuoti panašaus techninio pajėgumo filmavimo kamera. Taip pat tiek vieni, tiek kiti disponuoja panašia pikselių skiriamąja geba, viena svarbiausių vaizdo ryškumo ir aiškumo charakteristikų. Iš technologinės raidos perspektyvos žvelgiant matyti, kad prieš porą dešimtmečių audiovizualinės technologijos buvo prieinamos kur kas siauresniam žmonių ratui. Viena pagrindinių priežasčių buvo ekonominė, nes profesionaliomis audiovizualinėmis technologijomis galėjo disponuoti tik finansiškai stiprios kompanijos. Nereikia pamiršti ir tai, kad profesionali technika buvo sunki ir ne visada patogi kasdien naudotis eiliniam vartotojui. Šiandien profesionali kamera tapo prieinama kone kiekvienam mobiliųjų technologijų vartotojui. Dabar vartotojams siūlomos kameros vis papildomos naujomis funkcijomis, pavyzdžiui, pačiuose naujausiuose mobiliuosiuose telefonuose atsirado ir priartinimo, ir nutolinimo funkcija (*zooming* 'as). Šis revoliucinis technologinis šuolis sukūrė iki tol nežinomą pasiūlą, kai kone

¹ <http://www.nordicom.gu.se/sites/default/files/kapitel-pdf/jaakkola2.pdf>

² <https://www.techradar.com/news/iphone-x-vs-red-scarlet-x-smartphone-vs-cinema-camera>.

kiekvienas išsivysčiusios šalies žmogus gali pradėti naudotis profesionalia komunikacijos ir saviraiškos priemone – filmavimo kamera.

Medijų raida ir vartotojas

Medija – tai žinių tiek apie realų, tiek apie įsivaizduojamą žmogaus ir jo aplinkos gyvenimą perdavimo priemonė ir tarpininkas. Medijų rūšių yra labai įvairių. Piešiniai ir raštai ant olų sienų yra seniausios išlikusios žinios apie praeties kultūras. Per amžių kaitą sena ir patikima medija išliko knyga. Menas estetizavo ir puoselėjo gerą skonį, viduramžiais tapyti paveikslai siekė kuo tiksliau perteikti užfiksuotą vaizdą. Paskui radosi fotografija, kinas, radijas, televizija, kol galiausiai XX a. pabaigoje įžengėme į dar vieną po Gutenbergo knygos gimimo ir evoliucionavimo epochos – į reikšmingą medijų raidos etapą, tai yra į Interneto epochą. Paskutiniaisiais dešimtmečiais dauguma tradicinių medijų (knygos, spauda, kinas, radijas, TV ir pan.), jų raiškų (istorijų pasakojimas, reportažai, dokumentikos, meniniai filmai etc.) persikėlė į interneto platybes. Dabar apčiuopiamas esminis skirtumas tarp *interneto*, kaip visumos su visomis įmanomomis priegomis ir turinio valdymo galimybėmis, ir *tradicinių medijų* yra tai, kad paprasti žmonės, neprofesionalūs komunikatoriai ar menininkai gali pasitelkti medijas kaip priemones asmeninei laisvai saviraiškai plėtoti ir socialiniams santykiams užmegzti. Šiandien kiekvienas žmogus vaizdą (visumos paveikslą) ar įvaizdį (momentinį paveikslą, sukeltą įspūdį) apie save gali susikurti pats. Todėl nutinka taip, kad žmogui, gebančiam kurti vizualinius pasakojimus, kitų žmonių susikurti įvaizdžiai nebėra tokie paveikūs. Kai žmogus pradeda išmanyti vaizdo kūrimo procesą ir pats tai yra išbandęs, ima labiau atsiriboti ir kritiškiau vertinti kitų sukurtus vizualinius kūrinius.

Pasakojimai evoliucionavo nuo antikos mitų iki šiuolaikinio interneto vartotojo, kai jis, naršydamas ir keliaudamas iš vienos erdvės į kitą, kuria savo autentišką pasakojimą. Ši interneto vartotojo minčių trajektorija kurį laiką būna užfiksuota ir saugoma tol, kol neištrinama kompiuterio atmintis.

Vieną svarbų naratyvų raidos etapą išskiria kultūros semiotikas Umberto'as Eco'as. Jis buvo įsitikinęs, kad krikščioniškose Vakarų Europos viduramžių katedrose nuo praėjusių šimtmečių ant sienų kabantys teminiai paveikslų ciklai nukelia į ano meto vizualinių naratyvų pasaulį. Būdavo taip: šalia tų paveikslų prieš beraščių auditoriją atsistoję tų katedrų katechetai atlikdavo „užkadrinių“ tekstų kūrėjų funkcijas ir buvo to meto „televizijos“ įgarsintojai. Prieš žiūrovų akis atgydavo

ilustruoti religiniai pasakojimai iš vadinamosios „Vargšų biblijos“.³ Taigi iš tokios vaizdo ir garso raiškos jungties gimsta prasminis naujos formos naratyvas, netgi darantis aliuziją į kino pasakojimą. Tiek viduramžių žmogus, besiklausantis katecheto pasakojimo ir žvelgiantis į kančios iškreiptus ar dvasinio pakilimo apimtus nutapytus veidus, tiek šių laikų žiūrovas, sėdintis kino teatro salėje ir žiūrintis pasaulinę premjerą, vis būdavo pasyvus stebėtojas. Tačiau internetas šiandien išlaisvina iš šios įkalinimo būklės, ir žmogus tampa pats atsakingas už savo pažinimo kelionės tikslą.

Paradoksalu, kad šiandien kiekvienas moksleivis gali sąlyginai nesunkiai pakartoti vieną svarbiausią žmonijos atradimų – kino filmo sukūrimą. Tiksliau tariant, šiandien kiekvienas žmogus su savo išmaniojo įrenginio filmavimo kamera gali nufilmuoti / sukurti panašios stiliškos trumpą filmuką, kaip tai buvo padaryta pirmųjų kino autorių brolių Lumière'ų.

1895 metai reikšmingai ženklina kino filmų eros pradžią, kai broliai Lumière'ai Paryžiuje pradėjo demonstruoti 15–20 metrų kino juostoje įamžintus įvykius, praslenkančius beveik per minutę.⁴ BroLIAI Lumière'ai gruodžio 28 d. „Gran Café“ rūsyje daugiau nei trisdešimčiai smalsuolių pirmą kartą parodė dešimt trumpų filmų, iš kurių žinomiausias – „Darbininkų išėjimas iš Lumière'ų fabriko“ („La Sortie de l'Usine Lumière à Lyon“). Deja, garsiojo filmo „Traukinio atvykimas į La Siota stotį“ („L'arrivée d'un train en gare de La Ciotat“) tą vakarą žiūrovai dar neišvydo.⁵

Kitas įkvepiantis, reikšmingas ir pasaulyje žinomas kino kūrėjas yra lietuvių menininkas, avangardistas Jonas Mekas. Jo sukurti kino pasakojimai tarytum kvieste kviečia pačiam paimti kino kamerą ir pabandyti patirti kino magiją. Viename jo filmų yra užfiksuota, kaip vienoje gatvėje XX a. antroje pusėje žmonės filmuoja vienas kitą. Kyla įvairiausių klausimų: kam ir kodėl? Regis, menininkas buvo pranašiškas – šiandien nutinka būtent taip, kaip tame filme. Štai Vilniaus senamiesčio gatvelėse galima sutikti grupes turistų iš Japonijos ar kitų šalių, kurie su filmavimo įrenginiais rankose intensyviai fiksuoja žavios kelionės po Vilnių akimirkas. O grįžę namo į gimtąją Japoniją, žinoma, kur kas išsamiau pristatys savo kelionės patirtis ir sukurs naujų dar nežinomų nuostabios tarpasmeninės komunikacijos išgyvenimų.

Nors pasaulis yra toks, kokį mes jį matome, bet kiekvienas iš mūsų jį mato kitaip, vadinasi, pasaulis yra be galo įvairus ir įdomus. O mūsų pačių susikurtas įvaizdis yra lyg vienas puslapis gyvenimo knygoje. Kiekvienas iš mūsų jį gali susikurti. Tik nuolatinė kūryba ir bendravimas leidžia pažinti gyvenimo tikrąją tėkmę. O kameros žvilgsnis išsaugo akimirkas lyg žmogaus atmintis.

³ Umberto Eco, *Nuo interneto iki Gutenbergo*, p. 1, 9.

⁴ Vytautas Mikaluskas, *Kinas Lietuvoje*, p. 23.

⁵ *Trumpa kino istorija: nuo ištakų iki Antrojo pasaulinio karo*, p. 16.